

Tom Pfeil, ***Van tollenaar tot poortwachter. Geschiedenis van de douane, de oudste rijksdienst van Nederland*** (Rotterdam: Trichis Publishing, 2012, 415 pp., ISBN 978 94 906 0853 8).

Van tollenaar tot poortwachter is door Tom Pfeil in opdracht van de Nederlandse douane geschreven. Hoewel dat niet expliciet is aangegeven kadert dit boek wellicht in de tweehonderdste verjaardag van deze overheidsdienst. Het is een kleurrijk boek met een moderne en verzorgde lay-out, niet in het minst dankzij de veelvuldige en goedgekozen illustraties. Bij elk plaatje staat de nodige uitleg, waardoor dit boek voor velen een aangenaam kijkboek zal zijn.

Achter de vele illustraties gaat een boeiend verhaal schuil en Pfeil weet hoe hij dat moet brengen. In een heldere en klare taal schetst hij de vele facetten van een minder bekende, maar daarom niet onbelangrijke overheidsdienst. *Van tollenaar tot poortwachter* telt vijf hoofdstukken, waarvan het eerste de lezer terugvoert naar de voorlopers van de douane ten tijde van de Republiek. Pfeil legt hier onder andere feilloos uit hoe douanerechten, in die tijd bekend als de convoeien en licenten, verschilden van de nauw verwante tolleren in het Ancien Régime. Dit is een belangrijk aspect, want maar al te vaak worden deze in de literatuur over één kam geschoren. In dit hoofdstuk komt ook heel mooi de spanning naar voren die ontstond toen het oude systeem van convoeien en licenten meer en meer onder druk kwam te staan ten tijde van de Bataafse Republiek. Onder de toenemende Franse overheersing ontstond zo een moderne douanedienst die in 1813 door het gloednieuwe Koninkrijk der Nederlanden grotendeels werd overgenomen. Daarmee laat de auteur nog maar eens zien hoe belangrijk de Franse overheersing was voor de modernisering van de Nederlandse instellingen.

De laatste vier hoofdstukken behandelen elk een specifiek thema, en zijn chronologisch gerangschikt van 1813 tot nu. Deze thematisch-chronologische benadering is een juiste keuze. De auteur laat goed zien hoe de douane constant werd geconfronteerd met zowel maatschappelijke als met technologische veranderingen, waardoor zij haar beleid telkens moest aanpassen. Het tweede hoofdstuk behandelt de douanewetgeving en de handelspolitiek. Centraal staat de langzame evolutie van protectionisme naar vrijhandel en de creatie van de gemeenschappelijke Europese markt na de Tweede Wereldoorlog. Deze ontwikkelingen hebben een grote invloed gehad op de werkwijze van de douane, die het nationale karakter heeft moeten inruilen voor een

Europees gericht communautair kader. In het derde hoofdstuk komt de administratieve organisatie van de douane aan bod. Net als veel overheidsdiensten heeft de douane in de loop van zijn bestaan de nodige reorganisaties gekend. Administratieve reorganisaties zijn niet altijd een dankbaar onderwerp om over te schrijven. Het pleit voor Pfeil dat hij hier enkel de grote krachtlijnen heeft geschetst, zoals de automatisering en digitalisering. Door af en toe een anekdote in te lassen heeft hij deze droge materie toegankelijk gemaakt. Het vierde hoofdstuk is, zoals de auteur al aankondigt in de inleiding, de 'pièce de résistance'. Hier kunnen we lezen over het dagelijkse werk van de douanier en de gang van zaken bij het in- en uitvoeren van goederen. Veel aandacht gaat uit naar de grote technologische veranderingen in verkeer en logistiek en wat dit voor de douane heeft betekent. Waar het in het begin van de negentiende eeuw nog mogelijk was om ergens aan de grens paard en kar aan een grondig onderzoek te onderwerpen zonder de handelsstromen volkomen te ontwrichten, is die procedure natuurlijk vandaag niet meer mogelijk. Pfeil laat zien hoe tegenwoordig de douane te werk gaat als bijvoorbeeld een paar duizend containers aankomen in de haven van Rotterdam. De ontwikkeling van hoe de douane de gangbare 'honderd-procentscontrole'-aanpak vervangen heeft door een 'risicogestuurde controle'-aanpak is bijzonder goed uitgewerkt. Ook laat Pfeil zien hoe de fiscale taken van de douane meer en meer naar het securitaire en sanitaire element zijn verschoven. Dergelijke passages zullen transporthistorici zeker kunnen boeien. Uiteraard komt in dit hoofdstuk ook het eeuwige 'kat en muis'-spel tussen de douaniers en smokkelaars uitvoerig aan bod. Het is het grootste hoofdstuk – ongeveer een derde van het boek – en het is duidelijk dat de auteur het met veel plezier heeft geschreven. Het vijfde en laatste hoofdstuk is ook nauw verbonden met het dagelijkse werk van de douanier. Het gaat hier over de sociale aspecten bij de douane. Zaken als recrutering, opleiding, carrièremogelijkheden, arbeidsvoorwaarden, de strijd voor een beter salaris en een wettelijke pensioenregeling komen hier uitgebreid aan bod. Sociale historici zullen hier zeker hun gading kunnen vinden.

Van tollenaar tot poortwachter is een mooi boek geworden, maar een diepgaande studie met vraagstelling is het niet. Uit het voorwoord en de inleiding komt duidelijk naar voren dat dit ook niet de bedoeling van de douane was toen ze Pfeil deze opdracht gaf. Het richt zich vooral op de geïnteresseerde lezer die een beter beeld wil hebben van de geschiedenis van de douane, en misschien zelfs nog meer over de moderne overheidsdienst die de douane vandaag geworden is. Maar gezien het feit dat er weinig studies voorhanden zijn over deze overheidsdienst, ziet het er wel naar uit dat het in de komende jaren wellicht het standaardwerk zal worden over de Nederlandse douane.

Om die redenen zijn een aantal kritische kanttekeningen wel op hun plaats. Men krijgt bij Pfeil teveel de indruk dat de douane op zich zelf staat. Het lijkt er soms op dat maatschappelijke veranderingen op de douane afkomen en dat zij volkomen afgezonderd van elke andere instantie een antwoord hierop formuleert. Dit is uiteraard niet zo, de douane maakte deel uit van een uitgebreid overheidsapparaat en voor elke grote beslissing is en was er een voorafgaand politiek en maatschappelijk debat. Dit is zo in

Nederland en zeker ook op Europees vlak. Ook valt het op dat bij de meest recente ontwikkelingen Pfeil wel heel erg lovend over de douane schrijft. Het lijkt er op dat hij naar een eindpunt toeschrijft, waardoor zijn verhaal een teleologisch kantje krijgt. Hierdoor krijgt men bijna de indruk dat de Nederlandse douane het hele Europese douanebeleid bepaalt tussen pakweg Hoek van Holland en Thessaloniki. Dit teleologisch kantje en het niet, of te weinig, kunnen plaatsen van de douane in de Nederlandse (en Europese) samenleving is een regelmatig terugkerend euvel in dit boek, maar nergens vond ik het zo prominent als in het tweede hoofdstuk. Hoe verhield het Nederlandse douanebeleid zich tot dat van de andere Europese landen? Was Nederland protectionistischer of juist niet, en wat waren daar de eventuele gevolgen van voor de handel en de douane? Maar ook in andere hoofdstukken kan men zich afvragen of er achter bepaalde ontwikkelingen geen grotere maatschappelijke bewegingen kunnen worden geduid. Wellicht is dit voor een deel te wijten aan het feit dat de auteur zich teveel baseert op de documentatie van de instelling zelf. Zeer merkwaardig is ook het feit dat Pfeil niets vertelt over de Nederlandse overzeese gebieden (Indië, Suriname, Antillen). Gezien het belang van de koloniale handel in de negentiende eeuw en de opkomst van de grootschalige drugshandel in het Caraïbisch gebied is dit op zijn minst vreemd te noemen. Het is jammer dat een bibliografie ontbreekt. Er is weliswaar een uitgebreid voetnotenapparaat, maar in een overzichtswerk zou een degelijke literatuurlijst toch aanwezig moeten zijn.

Deze punten van kritiek daargelaten, heeft Pfeil een voortreffelijk overzichtswerk geschreven, dat in de komende jaren zeker onmisbaar zal zijn voor elke historicus die zich met douane zal bezighouden. Met *Van tollenaar tot poortwachter* heeft de Nederlandse douane er ook een prachtig relatiegeschenk bij, een boek dat ongetwijfeld menig koffietafel zal sieren en waar naar hartenlust in gebladerd zal worden.

Michael-W. Serruys, Vrije Universiteit Brussel